

Буро Бодрожкић*

Институт за политичке студије, Београд

РЕНЕСАНСНА МИСАО О ДРЖАВИ ПРИЛОГ РАЗУМЕВАЊУ ИСТОРИЈЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕАЛА**

Сажетак

Радам настојимо указати на значај ренесансне мисли и идеја које су тада ушле у оптицај, а које ће баштинити национална идеологија. Нација се обликовала спајајући појмове који своје порекло вуку из ренесансе са правима која је обзнанила Француска револуција. Обратили смо пажњу на Макијавелија, главног политичког мислиоца ренесансе, и његово учење о државном разлогу, као и Боденово учење о суверености. Дајемо основни садржај појма суверености у времену кад је настао, као и историјске околности у којима је настао. Иако је ренесансна сувереност није значила националну сувереност, већ државну, у њој је садржан и идеал доцнијег модерног национализма.

Кључне речи: ренесанса, хуманизам, сувереност, држава, црква, државни разлог, национални интерес, политика, религија.

Прошлост је уткана у садашњост у толикој мери да је политичко стање савременог света немогуће разумети без сталног освртања на стања која су далека прошлост. Људи се интересују за оно што се догодило како би могли разумети оно што се догађа.

* Научни сарадник

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 179009 Демократски и национални капацитети Србије у процесу међународних интеграција Министарства просвете, науке и технолошког развоја.

„Просто речено, историја објашњава како је дошло да људи чине оно што обично чине.“¹⁾ То важи и за историју политичких идеја. И нација и национализам имају своју историју која сеже далеко пре Француске револуције, када се на Западу обликовала нација какву данас познајемо.

Кроз све векове од појаве ренесансне мисли па до Наполеонових ратова, национализам је представљао само сентимент, али јак сентимент. „Очигледна је истина да нације и национализми у Средњем вијеку нису постојали у таквом облику у каквом их ми данас схваћамо. Али занемарити због тога истраживање свјесних или несвјесних облика духовног живота и националног осјећаја, значи затворити очи и не видјети један од најзанимљивијих видова европског живота у 13. стољећу.“²⁾ Национални осећај углавном се манифестовао као наклоност династијама и солидарност са монарсима. Солидарност која је произилазила понајвише из религиозне оданости, учинила је да дође до симболичког поистовећивања народа са својим монархом. Монарх је постао не само симбол власти и реда већ и симбол отаџбине. О томе Токвил каже: „Било је народа који су тако рећи оличили отаџбину и који су је гледали у владоцу. Они су дакле пренели на њега један део осећања, из којих се отацтвољубље састоји; они су се гордили његовим победама и поносили се његовом силом.“³⁾ Нема никакве сумње да је у том смеру деловала и највећи допринос дала строга централизација државне управе и административно јединство и једнообразност администрације удешене и скројене по истоветном обрасцу. Тиме се дошло до јединствене политичке форме која је превладала феудални партикуларизам и анархију и тиме неминовно код свих поданика стварала осећај заједништва и солидарности који лежи у основи рађања националног осећања и националне мисли. Државна централизација и јака централна власт, слично некадашњој римској владавини, створиле су и претпоставку за превазилажење племенског начела и узајамног племенског мешања и амалгамисања, што је неопходан услов настајања нације, јер је нација по својој суштини негација племенског начела и племенске затворености.

1) Делајл Бернс, *Политички идеали*, Градина, Ниш, 1993, стр. 9.

2) Роберто Лопез, *Рођење Европе*, Школска књига, Загреб, 1978, стр. 307, 308.

3) Алексис Де Токвил. *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Титоград, 1990, стр. 86.

Делајл Бернс један је од теоретичара који почетак нације, њезину предисторију, везује за ренесансу. Ренесанса је дала један појам без кога настанак савремених нација не би био разумљив. „Национализам је – вели Бернс – произишао из ренесансне суверености спојене са револуционарним правима.“⁴⁾ А то ће значити да се нација и национализам појављују у тренутку када се идеја о независности државе спојила са правом становништва да бира свој властити облик владе, који највише одговара обичајима и традицији одређене групе, који тој групи дају засебан идентитет и национални карактер, што јој даје право да доноси своје властите законе и образује сопствену владу. Иако је ренесансна сувереност значила пре свега државну а не националну сувереност, у њој је садржан идеал који ће као своје гесло узети доцнији модерни национализам и прогласити га темељним начелом националне државе.

Идеја суверенитета, пре свега, значила је одбацивање средњовековне идеје о сизерену и становиште да су државе једнаке и истог ранга и да ниједна не може пристати на нижи статус у односу на неку другу. А то је значило одбацивање идеје јединства коју је наметнуо католички средњи век, што је водило супарништву између држава које је обележило савремену политичку историју и савремену политичку мисао. Ренесанса је разорила слику европског јединства и удаљила сваку представу јединства замишљеног на средњовековни начин – заснованог на једном суверену и једној држави. Тиме је обзнањено нешто што је фактички постојало још од раније, чињеница која се више није могла скривати, да је средњовековна *respublica christiana* завршила своје постојање, да је њен крах коначан и да су се на њеним развалинама оформиле нове независне полунационалне државе. Поставило се питање односа између тих нових држава и номиналног суверена Светог Римског Царства, конкретно римског папе.

Начело суверености представља наслеђе ренесансе које је наставило да живи у националној држави, док је национални интерес руководно начело у политици сваке националне државе.

Имајући у виду да је папство представљало највећу антинационалну силу, секуларизација европског друштва чини неопходну претпоставку за настанак европског национализма. У одсуству цркве, одлучујућу улогу је одиграла држава, подржана интелигенцијом и грађанством. То су биле нове снаге чија ће сарадња и сукоби са европским монарсима довести до укупног преврата и сло-

4) Делајл Бернс, исто, стр. 125.

ма старог поретка. Да би наступио преврат, било је неопходно да одређене културне концепције које су одређивале перспективу и владале духом људи изгубе своју моћ. Управо то је учинила ренесанса.

КУЛТУРА РЕНЕСАНСЕ

Размеђе између старог и новог века чини доба хуманизма и ренесансе чије је огњиште било Италија. Ренесансни период дели се на рану ренесансу (кватроћенто) која заузима петнаести век, доба средњег века, и касну ренесансу (ћинквећенто) која се протеже на шеснаести век, дакле раздобље новог века. Средњи век није прекинуо везу с културним тековинама старог века. Латински је био језик римске цркве. Она је познавала Аристотелову филозофију, користила се њоме, особито логиком, у одбрани хришћанских догмата. „Али, од класичне науке и филозофије узимао се у средњем веку само облик а не дух, јер је дух био пагански. Крајем средњег века усвојен је у култури и тај стари дух и под његовим утицајем створена је нова световна култура.“⁵⁾ Уметност је била сфера где је преображај био највидљивији. Тај преображај назван је ренесансом, а пренео се на науку и целокупну културу. Стари писци, грчки и римски, постали су предмет бављења не само свештенства, већ и световних лица. Световњаци су упознавали дух старих писаца, усвајали га и ширили. Држали су да је тај дух средство хуманизације људи, очовечења и оплемењивања, те су га у складу с тим и именовали као хуманизам. Настала је нова култура која је узела себи у задатак спајање хуманистичких идеја и духа хришћанства.⁶⁾

Ренесанса је на европском западу створила напрелине на средњовековној слици света, стварајући тако поглед и мисао о свету на сасвим другачијим основама од дотад познатих. Са ренесансом почиње у европском културном кругу и једно сасвим ново животно осећање непознато средњем веку, које се битно разликовало од официјелног становишта Римокатоличке цркве и њеног поимања света и живота. Док је схоластичка филозофија целокупно тежиште ставила у трансцендентност, а све оно што је било иманентно овоме свету, представљало је проблем нижеразредног

5) Васиљ Поповић, *Историја новог века: 1492–1815*, Српска књижевна задруга, Београд, 2016, стр. 31.

6) Исто, стр. 31, 32.

значаја, ренесанса буди интерес и истиче значај баш овог конкрет-ног света и подстиче занимање за оно што он нуди и може дати. Изузетно занимање изазива природа и њене тајне, према чијем от-кривању ренесансни човек показује и усмерава сав свој нагон за сазнањем. То није била обична радозналост, већ је то чињено с уве-рењем да ће у природи бити откривен и извор и животни смисао, како човека тако и укупног света и његових закона. Насупрот схо-ластичкој филозофији која је у човеку гледала носиоца и стедиште виших надличних духовних и моралних сила, ренесанса развија смисао за човека као таквог и за његову индивидуалност која пред-ставља вредност по себи. Како примећује Вил Дјурант, „хуманисти су опчинили ум Италије, скренули га са религије на филозофију, са небеса на земљу, и једној зачуђеној генерацији открили богатства паганске мисли и уметности. (...) Од сада ће за човечанство прави предмет проучавања бити човек, у својој потенцијалној снази и ле-поти његовог тела, у свој радости и болу његових чула и осећања, у свој крхкој величини његовог разума; а све то је најобилније и нај-савршеније приказано у књижевности и уметности античке Грчке и Рима. То је био хуманизам.“⁷⁾ Човекова личност јесте аутономна вредност, која је самостална и независна од било каквих надлич-них целина у које би морала бити уклопљена и којима би имала да дугује своје порекло и суштину.

Овакав приступ водио је неминовно кризи ауторитета изграђе-ног под окриљем папства и римокатоличке цркве. Ренесанса одба-цује сваки ауторитет и хијерархију животних сила коју су сачиниле римска црква и њена теологија. Хијерархију на чијем челу стоји официјелна религија, а све друге животне и умне силе попут фи-лозофије, науке, уметности, политике су јој подређене, ренесансна мисао одбацује и за све њих тражи самосталност и независност од свега оног што не припада њиховом аутономном подручју, а нарочито независност од религије.

МАКИЈАВЕЛИЈЕВО ПОЛИТИЧКО УЧЕЊЕ

Макијавели представља класичног мислиоца ренесансе у об-ласти политике. Као типичан ренесансни човек, који је свој корен имао у антици а не у хришћанству, он је у потпуности одан и усме-рен ка природи. Његова етика по свему је била натуралистичка, је-

7) Вил Дјурант, *Ренесанса*, Војноиздавачки завод, Народна књига, Београд, 2004, стр. 78.

дини глас на који је обраћао пажњу и за који је имао слуха долазио је од природе. Храброст као највиша политичка врлина, поклон је мајке природе и она је човека који је поседује, који је њоме обдарен, уздизала изнад обичних смртника дајући му моћ и чинећи га способним за доношење ризичних политичких и ратничких одлука из којих настају државе, које свој постанак и животну снагу дугују етосу и врлини хероја који их створио. Он није могао замислити државу као надличну творевину која је надређена појединцима и чија је суштина од њих независна. Држава је за њега представљала еманацију херојског појединца и која је са том херојском личности у најтешњој могућој вези, са којом она настаје и чијим прекидом пада.

Макијавелијево дело, и након пет векова од свог настанка, не престаје бити предмет спорења и опречних тумачења, „од тога да је он био учитељ зла, па до тога да је био корифеј слободе“.⁸⁾ Макијавели је, због људске склоности да пре покуде нечије дело, него да га похвале, знао шта га чека. Нарочито јер се, како је сам казао, решио „кренути путем којим још нитко није кренуо и који ће ми можда зато проузрочити неугодност и тешкоћу, али би ми такођер могао донијети признање оних који на циљ овога мојег труда буду људски гледали“.⁹⁾

Макијавели је с пуним правом изрекао да је отворио нове путеве на неистраженим морима. Његова филозофија је искључиво политичка. Оно што њега занима јесу узроци успона и пропадања држава. „Ту нема метафизике, нема теологије, ни теизма ни атеизма, нема разматрања детерминизма или слободне воље; а сама етика је потиснута као подређена политици, готово као њено оруђе. Политику он разуме као узвишену уметност стварања, заузимања, заштите и јачања државе. Више га занимају државе него људски род.“¹⁰⁾ У погледу људи он је најдубљи антрополошки оптимиста. Државе и пропадају због људске порочности, јер су сви људи по природи, грамзиви, себични, лицемерни, окрутни покварени. А кад је то тако, једино што их може довести у ред и натерати да живе у складу с друштвеним редом јесу сила, превара и навика. Задатак је владоца да научи правилну примену ових средстава. У ту сврху

8) Коста Чавошки, *Макијавели*, Огрheus, Нови Сад, 2008, стр. 19.

9) Николо Макијавели, *Расправе о првој декади Тита Ливија*, I, 1, *Изабрано дјело*, Глобус, Загреб, 1985, стр. 153.

10) Вил Дјурант, исто, стр. 495.

он пише свог *Владаоца* чија логика полази од премисе, да се сви људи, у сваком тренутку, руководе искључиво личним интересом – њихово понашање мотивисано је једино користољубљем и страхом од казне.¹¹⁾ Људе покреће нужда, руководи себичност, сматра Макијавели. У њиховом понашању нема никаквог алтруизма. У његово време оваква хипотеза наишла је на жестоко оспоравање, али је временом на Западу постала опште прихваћена и формулисана као „теорија рационалног избора“, уз образложење да приватна себичност у коначном доприноси јавном добру.¹²⁾

Макијавели се не може разумети само на основу *Владаоца*. Његово дело, због несистематичности, и иначе је тешко разумљиво, ако се узме и парцијално, поготову. Примера ради, за разлику од његових *Расправа*, у *Владаоцу* нема ни помена о разлици између краљева и тирана. Штавише, личности које се у *Расправама* називају тиранима, у *Владаоцу* се наводе као владари, а од речи тиранин у овом делу нема ни помена.¹³⁾ У *Расправама* он систематски излаже слабости тираније и демократије, које воде разуданости, а истиче предности републике као узорне мешовите владе. У *Владаоцу* се све то оставља по страни и заузима у потпуности вредносно неутралан став. Савети које даје понуђени су и краљевима и тиранима, свима који би се њима могли корисно послужити.

Наука коју је изложио Макијавели није створила нови етос. Он је створен и раније. Створила га је светска трговина чији се центар налазио у градовима попут његове родне Фиренце. Трговина, ако се то може звати трговином, са земљама преко Средоземног мора донела је у италијанске градове велико богатство на бази искоришћавања великих разлика „у степену и карактеру економског развитка различитих народа и земаља. Тако су европски трговци преко базена Средоземног мора искоришћавали дубоку разлику у социјално-културном развоју Европе и земаља Истока...“¹⁴⁾ Околности богаћења и голе пљачке коју је омогућила наведена разлика, тражили су један сасвим другачији поглед на свет, у којем неће бити никаквог правдања за човека, већ се тражи оправдање њега као таквог, његових интереса, па и насиља које он чини. У формули „циљ оправдава средство“, пронађено је оправдање за свако

11) Питер Турчин, *Рат и Мир и Рат*, Порта Либрис, Београд, 2006, стр. 110.

12) Исто, стр. 110-112.

13) Коста Чавошки, исто, стр. 192.

14) Г. Ф. Александров, *Историја филозофије*, Култура, Загреб, 1947, том 2, стр. 7.

могуће насиље. Треба напоменути да ову формулу, овако изричито казану, код Макијавелија нећемо наћи, али она из њега произилази. Који је то циљ који Макијавели ставља испред себе? Уједињена и од странаца слободна Италија, идеал је који је он ставио испред себе и био му спреман служити по цену своје душе.

Политичке прилике у Италији одређивале су дух народа, а патриотски бунт испољавали су његови најплеменитији карактери. Да је целокупност Италије највиши политички циљ којем треба тражити налазимо већ код Дантеа и Петрарке.¹⁵⁾ Тај дух проговорио је и из Макијавелија, поготову што је та расцепканост онемогућила супротстављање страним завојевачима, чему је био сведок. Услед довековног раздора, Италија је толико ослабила, морално растројена и политички подељена да је Макијавели једини спас видео у јакој личности, немилосрдном диктатору „који неће дозволити да савест од њега направи кукавицу, већ онај који ће ударити гвозденом руком, дозволивши да његов велики циљ оправда сва средства“.¹⁶⁾

Макијавели је имао двадесет пет година када је француски краљ Шарл VIII, 1494. године прешао Алпе и са француском војском прегазио Италију. Био је довољно стар да памти Италију из доба када је нису газили странци, а поживеће довољно дуго да осети како је живети у земљи која је постала арена за „искушавање снага разних прекоалпских и прекоморских сила, које су награду и симбол својих наизменичних победа налазиле у отимању, једне од других, независности некада слободних италијанских градова-држава. Ово деловање неиталијанских сила у Италији представљало је изазов са којим је генерација Макијавелија имала да се суочи и искуство са којим је морала да живи; то искуство било је утолико теже за Италијане те генерације јер она а и њени преци нису до тада готово читава два и по века доживели ништа слично.“¹⁷⁾

Нужда, којој је Макијавели посветио дужну пажњу, видећи у њој колевку сваке врлине, одредила му је редослед страхова. Живот у ропству пакао је на земљи, због чега он бацаује страх од пакла на оном свету. Страх од пакла узмакао је пред страхом од ропства. Важно је задобити царство земаљско, а којим путем ће се

15) Јакоб Буркхарт, *Култура ренесансе у Италији*, Просвјета, Загреб, 1997, стр. 99.

16) Вил Дјурант, исто, стр. 499.

17) Арнолд Тојнби, *Проучавање историје*, Службени лист СРЈ – ЦИД, Београд: Подгорица, 2002, стр. 201, 202.

то постићи, за Макијавелија, мање је важно. Победа над непријатељем, ма којим средствима и начином била остварена, сматрао је, никога није осрамотила. Ко год има у срцу патриотског жара, поготову у тренуцима кад гледа своју отаџбину понижену, Макијавелијево учење постаје му разумљиво.

Макијавелијево враћање антици значило је напуштање сфере хришћанског морала, јер су античка политика и хришћански морал неспојиви. Основна морална идеја античке политике налаже да је држава највише добро, а дужности према држави најпрече и најсветије. Служба држави највиша је морална мисија која се да замислити: бити добар грађанин и добар патриот равна се са моралним савршенством. У службу државе стављена је и античка религија.¹⁸⁾ Богови су се узимали као заштитници једног народа, штите га у сукобу са свим другим народима, ишли му на руку својим саветима даваним у виду пророштва, благосиљали му победе и примали жртве од ратног плена. Антички богови имали су национални карактер, те нису могли од човека захтевати ништа што се не би слагало са добром његове отаџбине. „пошто је религија била искључиво национална, њене дужности нису могле долазити у сукоб с дужностима политичким“.¹⁹⁾

Према цркви Макијавели је показивао став који је у себи садржао спољашње поштовање и нескривену унутрашњу иронију. У својим *Разматрањима о Титу Ливију* изнео је многе замерке али и отворене оптужбе, замерајући хришћанству да је учинило човека слабим и понизним. У античком политичком животу он је гледао узор и политички идеал, ватрено истичући и хвалећи политичког човека старог римског доба као оличење великог духа у којем су биле обједињене снага воље и тела, у чему је он налазио бит античког политичког хероизма и етоса из кога је извирало римско начело. Он није религију у потпуности одбацио и прогласио за безвредну. Напротив, он истиче да религија, закони и војска чине три стуба на којима почива држава. „Јер, нема већег знака пропадања неке земље него што је занемаривање божанског култа“.²⁰⁾ Морално пропадање, услед опадања религиозности, неминовно води ка политичкој пропасти. „Јер, гдје нема страха божјег ту владавина мора или пропасти, или ваља да је подржава страх од владара који

18) Слободан Јовановић, Макијавели, Геца Кон, Београд, 1907, стр. 30.

19) Исто, стр. 31.

20) Николо Макијавели, *Исто*, стр. 175, 176.

надокнађује недостатак религије²¹⁾. Макијавелијева критика религије мање се односила на сам хришћански морал него што се тицала интерпретације тог морала, боље рећи – интерпретатора. Како је он видео тог интерпретатора, оличеног у римској цркви, говори његово запажање да не треба бољег показатеља какво је стање у њој „него кад се види како су народи који су најближи римској цркви, глави наше вјере, најмање религиозни. А тко помисли на њезине темеље, и види колико се од њих разликује садашње стање, зацијело ће сматрати да се приближила пропаст или бич Божији“²²⁾. Римској цркви и њеном свештенству, сматрао је Макијавели, Италијани дугују што су „постали безвјерци и зли“, али и још нешто, од тога горе, што је узрок њихове пропасти: „То је да је црква ову нашу земљу држала и да је држи у неслози“²³⁾.

Мерено данашњим мерилима, могло би се комотно рећи да је место религије код Макијавелија изузетно истакнуто. Да је његово дело написано данас, он би понео епитет клерикалца. Међутим, у оно време то је представљало невероватан пад и срозавање њеног значаја. Од најважније животне силе која је свима и у свему надређена па и држави, она постаје средством и слушкињом политике. Политика се ослобађа сваке обавезе према религији у смислу управљања према налозима које она диктира, него се однос према религији заузима и руководи потребама политике и политичких разлога. Религија је потребна и оправдана јер је политички корисна и употребљива као политичко средство за достизање политичких циљева.

Макијавелијева политичка филозофија значила је радикалну негацију средњовековног схватања по коме сфера државе и политике нису имале никакву засебну вредност, те су морале бити подређене вредностима које су долазиле из религиозног етоса који је креирала, тумачила и чије је поштовање контролисала римска црква. Макијавели је дао филозофску теорију којом је откривена политика као аутономно подручје људског деловања, подручје које има своју посебну логику, посебну методу и сопствени етос. Макијавели је хришћански морал оставио сфери приватног живота, док се у политици ваља руководити државним разлогом. Тиме је дошао до идеје о два морала који важе одвојено: морал хришћан-

21) Исто, стр. 175.

22) Исто, стр. 176.

23) Исто, стр. 177.

ски, којим се људи имају руководити у приватном животу, и морал политички, којим се човек руководи кад ради за државу. У приватном животу човек се не сме руководити једино сопственим интересима, већ мора водити рачуна и о интересима других. У јавном животу постоји само интерес своје државе. Сажетак Макијавелијевог учења у овој ствари, Слободан Јовановић је сажео у следећем: „религиозне дужности могу бити најпрече само у границама приватног живота. Чим се пређе у област јавног живота, религиозне дужности уступају испред политичких дужности; држава се ту јавља као највише добро човеково, нешто чему човек треба да служи макар и на супрот своје савести, макар и на супрот своме Богу...”²⁴⁾

Јасно је да се Макијавелијева наука није могла примити у ондашњим друштвеним околностима. Схватања која су владала у оквиру европског културног круга и свест европског човека још увек су били под великим утицајем црквеног учења, а и сама римска црква имала је изузетну друштвену моћ и утицај и на државе и на људску свест. Упркос свему томе, идеје које је посејао Макијавели нису остале без учинка. Након њега ствари више нису могле остати на истом месту. Сфера политике је откривена као аутономна, а Макијавели је постао весник једног новог времена и антиципатор једног сасвим новог мишљења о односу између цркве и државе, религије и политике.

Он је родоначелник једног новог погледа на свет, погледа који не полази од дужности које је човеку дала религија а чији конкретни садржај представља послушност цркви. Макијавели одбацује такве дужности и окреће се државном разлогу, који се, данашњом терминологијом, комотно може превести као национални интерес. Интерес државе је оно што чини бит политике, а не морал. И пред тим интересом сваки морални обзир мора устукнути. Са Макијавелијем је започела једна нова визија света политике и државе, визија која је политичку корист промовисала као принцип деловања. На том принципу он је фундаирао и саму државу.

Макијавели, као ретко који политички мислилац, знао је вредност закона и није превидео њихов у улогу и значај. Он је уверљиво доказао да законе треба поштовати не само из моралних него и из реалполитичких разлога.²⁵⁾ Али, исто тако, није имао илузија о њиховој свемоћи. Творачку силу историје, која ствара и разврће

24) Слободан Јовановић, исто, стр. 33, 34.

25) Коста Чавошки, исто, стр. 215.

државе, скупља и разгони народе, он је видео на другом месту. Држава, или како би рекао Макијавели, владавина, да би била стабилна мора имати чврсте темеље. А он их, поред закона, проналази у доброј војсци: „Главни темељ свих владавина, тако старих или мешовитих, јесу – вели Макијавели – добри закони и добра војска.“²⁶⁾ Нема никакве сумње да он у овом односу даје примат војсци јер „не може бити добрих закона где нема добре војске, а где су добре војске, треба да има и добрих закона, ја ћу – каже Макијавели – оставити расправу о законима, па ћу говорити о војсци“.²⁷⁾ Победити се може само са својом војском, својим напором и жртвама. „То је и разлог што ће мудар владалац увек избегавати такве војске и служити се својом. Он ће пре хтети да изгуби са својом него да победи са туђом, сматрајући да није права она победа која се задобија туђом војском.“²⁸⁾ Касније историјско искуство јасно ће показати да је војска сабрана од властитог народа представљала пут ка националној држави.

БОДЕНОВО УЧЕЊЕ О ДРЖАВНОЈ СУВЕРЕНОСТИ

Откриће суверености везано је за француског мислиоца Жан Бодена. Он не само да је открио овај феномен већ га је учинио и битним својством државе, којег уколико нема о држави у правом смислу се не може ни говорити, јер сувереност је оно што је разликује од других друштвених и политичких творевина. Боден каже: „Држава је правно оријентисана владавина над многим домаћинствима и оним што им је заједничко, са сувереном влашћу“.²⁹⁾ Оно што је овде важно јесте атрибут правна који се веже уз владавину. И то је оно што државу разликује од разбојничке банде.³⁰⁾ То значи да је Боден прихватио августиновску концепцију државе, по којој се она једино по праведности разликује од разбојничког удружења.

Августиновски критеријум од кога Боден полази говори да је средњевековна свест још увек јако присутна и да су њена упоришта у културном животу тог времена и дање снажна. Због тога се Макијавелијева концепција политике није могла примити у

26) Николо Макијавели, *Владалац*, Рад, Београд, 1982, стр. 46.

27) Исто, стр. 46.

28) Исто, стр. 51.

29) Према: Хаген Шулце, *Држава и нација у европској историји*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 46.

30) Коста Чавошки, *Увод у право*, Драганић, Београд, 1999, стр. 140, 141.

својој екстремној варијанти, али се више није могла ни заобићи ни игнорисати. Нове и старе вредности ушле су у колизију. Ваљало се суочити с овом новом ситуацијом и видети да ли је ствар дошла у отворен однос или–или, где би чисто политичка логика и чисто политички етос требало да однесу потпуну победу и загосподаре људским мишљењем и деловањем, или је пак могуће да неке од старих вредности и истина могу опстати и бити задржане упркос свој провали макијавелизма. Требало је опробати могу ли се те вредности ипак некако међу собом помирити и синтетизовати, или барем покушати пронаћи некакав компромис, ако је он могућ. Управо из те духовне ситуације треба посматрати учење Жана Бодена, како би се могла схватити његова концепција државе.

Макијавели је био чист политичар и политика је једино што њега занима и чему је све подређено, а односи се на повећање државне моћи; тој вредности све се подређује и служи укључујући право и религију. Макијавелијев човек је чисти *homo politicus*, који не види ништа друго осим политике и моћи, за друге сфере он је потпуно слеп, религиозни и етички жар њему су страни, политички интерес је све. Жан Боден је био и политичар, али не само политичар, он је био и теолог и правник. Као правник он признаје аутономију политичке сфере, али је далеко од сваке једностраности, те као теолог и правник није могао пристати да религија и право буду потпуно потчињени политици и у њеној служби. Главна разлика између Макијавелија и Бодена састоји се у томе што је Макијавели бит државе видео у идеји моћи, а Боден у идеји права. То подразумева везивање државне воље уз божанске законе и природно право и то у смислу природног права како су га у античка времена схватили стоици и представили као низ захтева произишлих из космичког ума. Боден намеће државној вољи сва она ограничења која је античка филозофија постулирала као чињенице људске етичке свести, а хришћанство схватило и назначило као објаву божанске воље. Та божанска воља и природно право јесу нешто што није у власти владоца и што он не може мењати, већ су то императиви којима се мора покорити и прихватити их као оквир свога деловања. Ти закони су вечни и непромењиви и за владоца обавезни. Он је само властан да у складу са потребама и приликама бира начин како ће ове вечне законе учинити писаним и позитивним. Само у том смислу Боденов суверен је господар закона, а у суштини он је само слуга и спроводилац права које му је надређено. Сувереност дакле није гола сила, већ истовремено и законита власт.

Оно што је код Бодена поковање божанском и природном праву, није и поковање институцији која полаже право да буде тумач и судија у његовој примени и ту он чини концесију новим струјањима и новом времену и новој повесној стварности у којој се појављују обриси суверених националних држава. Другим речима, Боден се супротставља црквеном туторству над државом. Држава је, по Бодену, организам који има своје самостално порекло и која своје исходиште налази у самој себи и своје обавезе сама себи намеће. Боден гледа државу као заједницу више породица изнад којих се уздиже највиша власт или *summa potestas*. Битно својство којим се ова власт одликује јесте сувереност, а то значи власт која у односу с поданицима није везана законима. У земаљским стварима, на патримонијалан начин, владар располаже државом као својим власништвом, на начин којим то чини *pater familias* у породици.³¹⁾

У духу тог начела он је извео своју концепцију суверености. Он сувереност схвата као највишу моћ везану уз једно омеђено географско подручје, та моћ није зависна ни једне друге моћи, она је трајна, није ни од кога пренета него је аутономна по своје пореклу и није везана законима него их сама ствара.³²⁾ Ту неvezаност законима треба условно схватити: кад се говори о неvezаности законима, он ту мисли само на обичне законе, али не и на ону врсту закона која једну суверену државу чине правном државом и које она мора поштовати да би била држава. То су основни закони који су садржани у божанским или природним законима или пак у стародревним обичајима који постоје од старине и који су старином освештани, тако да се не могу сматрати обичним људским законима.³³⁾

Сувереност која припада држави, Боден је усредредио у личности владоаца. „Сувереност државе – примећује Делајл Бернс – лако постаје готово неосетном променом термина сувереност владоаца.“³⁴⁾ Сва власт припада њему, он је оличење државе. О некаквој суверености народа не може се говорити, ни у наговештају. Боден један од првих теоретичара апсолутизма и централизма. Прилике у којима је живео и актуелни тренутак Француске његовог доба окренуо га је да лек потражи у овом решењу – поставци

31) Љубомир Тадић, *Наука о политици*, Завод за уџбенике: Службени гласник, Београд, 2007, стр. 257.

32) Коста Чавошки, исто, стр. 141.

33) Хаген Шулице, исто.

34) Делајл Бернс, исто, стр. 97.

„да је једна апсолутна надмоћна централна власт боља основа цивилизованог живота“.³⁵⁾ Примећено је да је претпоставку Жану Бодену за формулацију начела суверености монархијске власти дао његов савременик Калвин који описује Бога као сувереног краља који располаже целокупном влашћу и стоји изнад свих закона.³⁶⁾

Када је током XVI века прело црквено јединство, уследили верско-конфесионални ратови, услед чега је разорено и политичко јединство, група правника која се називала *politiques* захтевала је државу као више, неутрално јединство којим би се зауставили братоубилачки ратови религијских странака.³⁷⁾ Боден је био један од ових „политичара“ који су сматрали да се постојећи немири и крвави грађански и верски сукоби могу превазићи једино јаком централном влашћу која би била оличена у монарху, који мора имати слободне руке и који ником неће полагати рачуне, ни код куће ни на страни. Њега не смеју обавезивати ни сопствени закони и он је слободан да их крши кад то захтевају разлози државне нужде.

Боден је дао апсолутистичку теорију суверенитета, по којој суверенитет апсолутна и перманентна власт државе, која није законом ограничена, а сам суверен – који стоји испод природних и Божјих закона, које не може укинути, јесте *leppus solutus* – неко ко влада по сопственом нахођењу, односећи се према држави као сопственом власништву.³⁸⁾ Тиме Боден усваја начело државног разлога и дозвољава владару да се не обазире на етичке норме и не води рачуна о разлозима морала или части уколико то захтева државни интерес. Опет на другом месту он захтева од владара да се мора дословно држати уговора и дате речи и да не чини ништа од онога што је недостојно и против части. Овде се у ствари види немогућност онога што је била и основна намера, а то је да се премости јаз између макијавелизма и природног права и да, упркос свему, тешко може бити и компромиса, поготову синтезе.

35) Исто.

36) Љубомир Тадић, *Филозофија права*, Завод за уџбенике, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 62, 63.

37) Карл Шмит, *Појам политичког – норма и одлука*, Карл Шмит и његови критичари, Филип Вишњић, Београд, 2001, стр. 7.

38) Тадић, исто.

ЛИТЕРАТУРА

- Г. Ф. Александров, *Историја филозофије*, Култура, Загреб, 1947.
- Делајл Бернс, *Политички идеали*, Градина, Ниш, 1993.
- Јакоб Буркхарт, *Култура ренесансе у Италији*, Просвјета, Загреб, 1997.
- Вил Дјурант, *Ренесанса*, Војноиздавачки завод: Народна књига, Београд, 2004.
- Слободан Јовановић, *Макијавели*, Геца Кон, Београд, 1907.
- Роберто Лопез, *Рођење Европе*, Школска књига, Загреб, 1978.
- Николо Макијавели, *Расправе о првој декади Тита Ливија*, I, 1, *Изабрано дјело*, Глобус, Загреб, 1985.
- Николо Макијавели, *Владалац*, Рад, Београд, 1982.
- Васиљ Поповић, *Историја новог века: 1492–1815*, Српска књижевна задруга, Београд, 2016.
- Љубомир Тадић, *Филозофија права*, Завод за уџбенике, Службени гласник, Београд, 2006.
- Љубомир Тадић, *Наука о политици*, Завод за уџбенике: Службени гласник, Београд, 2007.
- Алексис Де Токвил. *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Титоград, 1990.
- Арнолд Тојнби, *Проучавање историје*, Службени лист СРЈ – ЦИД, Београд, Подгорица, 2002.
- Питер Турчин, *Рат и Мир и Рат*, Порта Либрис, Београд, 2006.
- Коста Чавошки, *Макијавели*, Orpheus, Нови Сад, 2008.
- Коста Чавошки, *Увод у право*, Драганић, Београд, 1999.
- Карл Шмит, *Појам политичког – Норма и одлука*, *Карл Шмит и његови критичари*, Филип Вишњић, Београд, 2001.
- Хаген Шулце, *Држава и нација у европској историји*, Филип Вишњић, Београд, 2002.

Djuro Bodrozić

RENAISSANCE THOUGHT ABOUT THE STATE, A CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF THE HISTORY OF NATIONAL IDEAL

Resume

Renaissance represents a split between the old and the new centre, and it meant the return of antiquity in a

complete'y new way. The Middle Ages did not disconnect with the cultural heritage antiquity. Latin was the language of the Roman church. She knew Aristotel's philosophu, she used it, especialu the logic behind the defense of Christian dogmas. From classical science and philosophu, forms and not spirit were adopted because it was pagan. The Renaissance has embarked on another way bu adopting that old spirit, creating under its intence a new world of culture.

The new political spirit is also inspired bu political renaissanse, whose main representative, Nikolo Machiavelli. Machiavelli's political philosophu represents a radical negation of the medieval understanding that the spheres of state and politicshad bi particular value and had to be subordinated to the values that came from the religious ethos that creatiallreall interpreted and whose respects was controlled bu the Roman Church. Machiavelli gave a philosophical theory that revealed politics as an autohonous area of human activitu that has its own logic and methodos of action.

The Renaissance gave a nation without wich the emergence of modern nations would not be understandable – the nation of sovereignty. Renaissance sovereignty coupled with revolutionaru rights will became the backbone of the ideology of nationalism in Europe.

Key words: Renaissance, humanism, sovereignty, state, state reason, national interest, politics, religion.